

Úvod do terénní zoologie bezobratlých

Akvatické ekosystémy Stojaté vody

Chřiby – dendrotelma

VOO

fauna
ych
ch ha

skou
d.

zaměření výzkumu? – určitý bah

Šumava – jezero Laka

Vysočina – rybník Myšník

Úvalský rybník - tůň

PP Pískovna u Dračice

Tvrdonice – polní rozliv

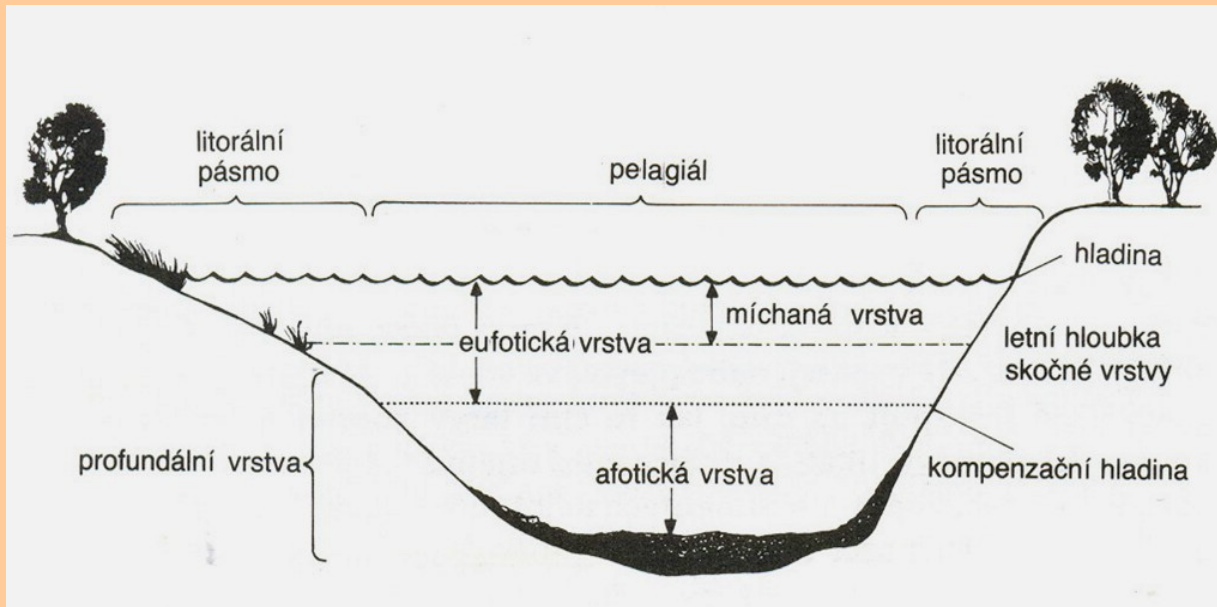

Pomoraví – lužní tůň

Specifika stojatých vod

- absence jednosměrného proudění
- větší izolace systému (lepší kontrolovatelnost koloběhu látek)
- stratifikace a cirkulace vody (vliv na fyzikální a chemické podmínky)

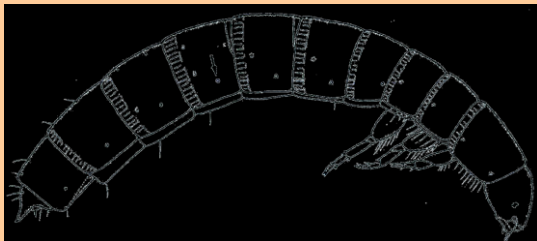
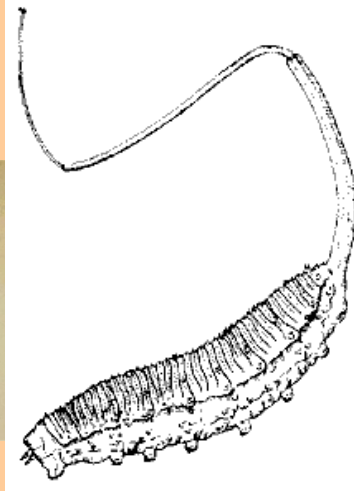
Teplotní stratifikace:

- cirkadiánní promíchávání
- důležitá role větrů
- termoklina (epi-, meta- a hypolimnion), souvislost s průhledností
- letní a zimní stagnace
- jarní a podzimní cirkulace
- dimiktické nádrže, jezera

Stratifikace stojatých vodních těles

Důsledky pro vodní bezobratlé

- bez adaptací na proudění
- častější jsou adaptace na nedostatek kyslíku (např. hemoglobin, rektální dýchání)
- častěji dýchání vzdušného kyslíku
- méně filtrátorů, více detritovorů
- častěji aktivní plavci
- častěji hladinovní (pleuston), včetně vajíček
- často více vegetace – fytofilní bezobratlí

Rybníky – modelový příklad

- od nás zmínky už z 12. století – chov kaprů
- největší rozvoj v 16. století

Tab.1: Vývoj úhrnné plochy rybníků a dosahované produkce v ČR

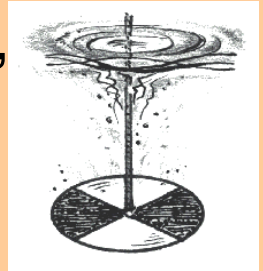
rok, období	plocha rybníků (tis. ha)	produkce ryb (kg/ha)
12. století	první zmínky	
konec 14. st.	75	40
konec 16. st.	180	40
konec 18. st.	79	30
1850	35	25
1924	44	81
1956	50	137
1965	50	210
1975	51	328
1985	52	393
1995	52	423

zdroj: ENKI

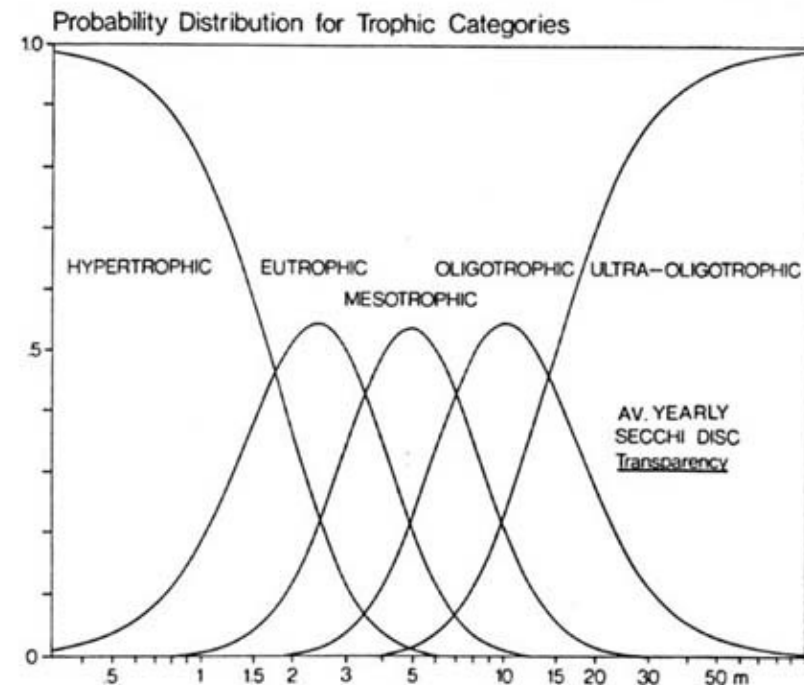
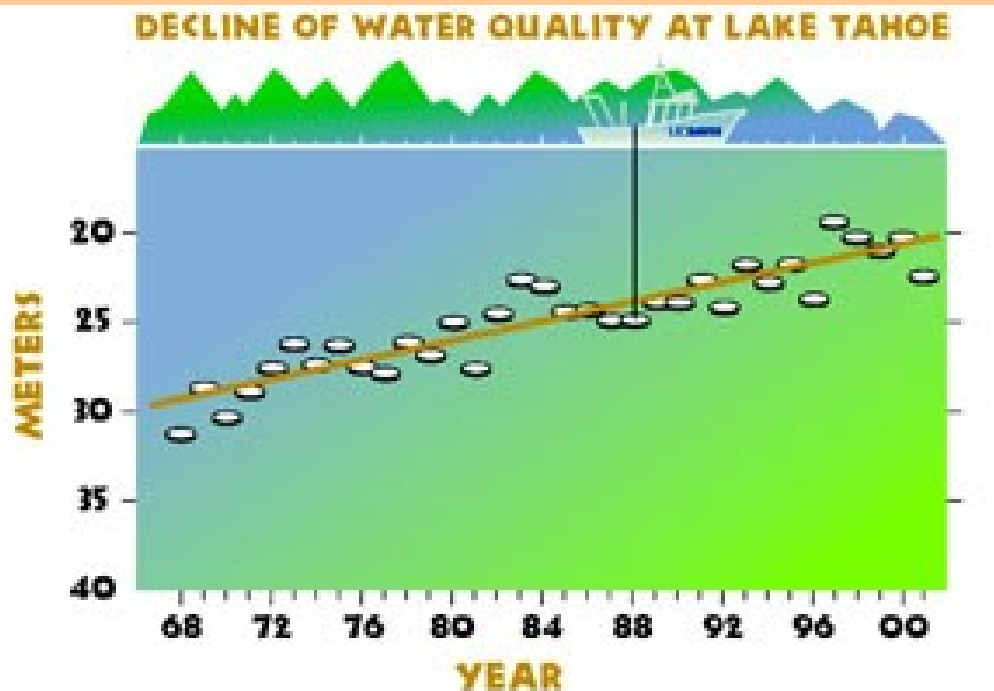
Studium rybníční bioty

- důležité jsou škály (mesohabitat, ČR, Evropa) – směr od středu (biotop) na obě strany (směr mesohabitat, směr Evropa)

Sledování důležitých ekologických faktorů:

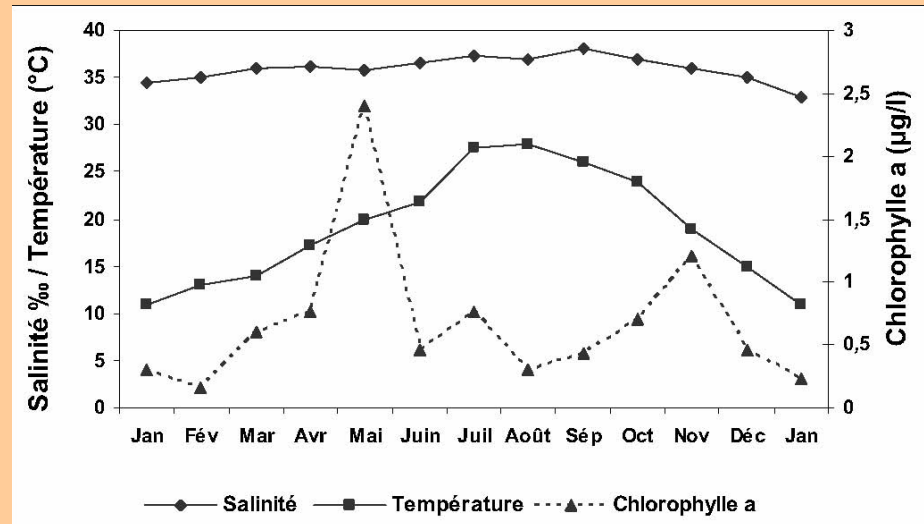
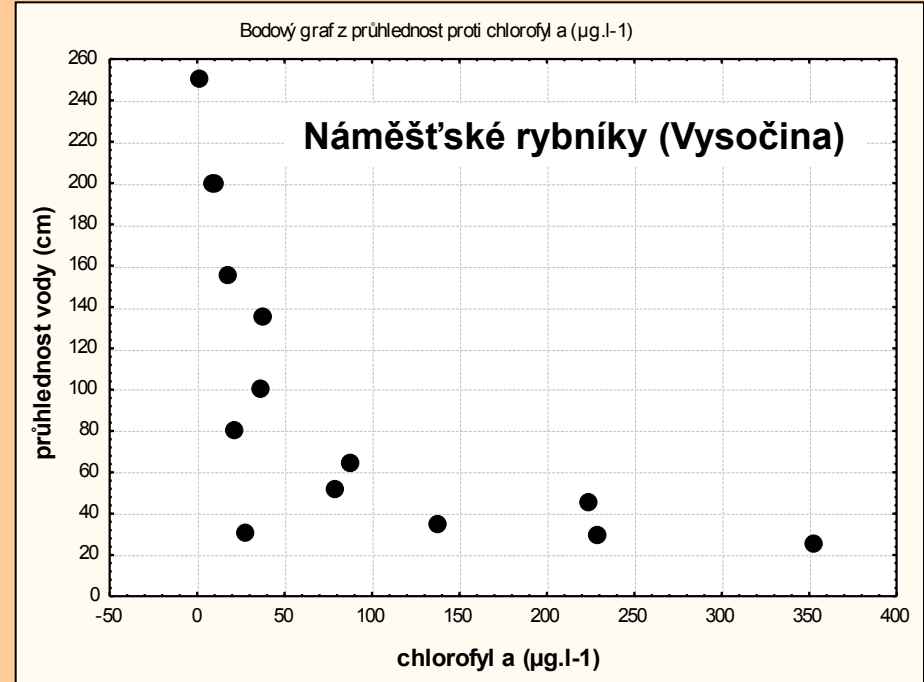
- průhlednost vody – Secchiho deska (většinou kruhová, černobílá)

Studium rybniční bioty

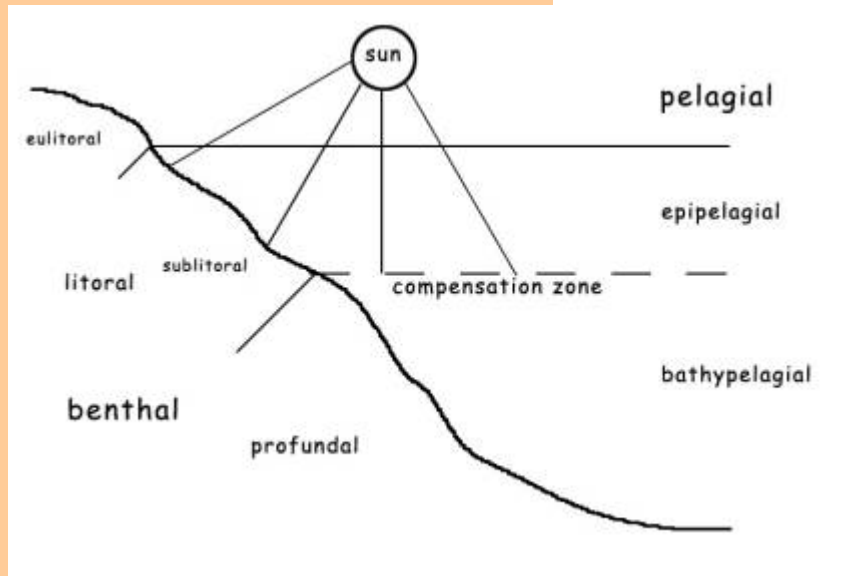
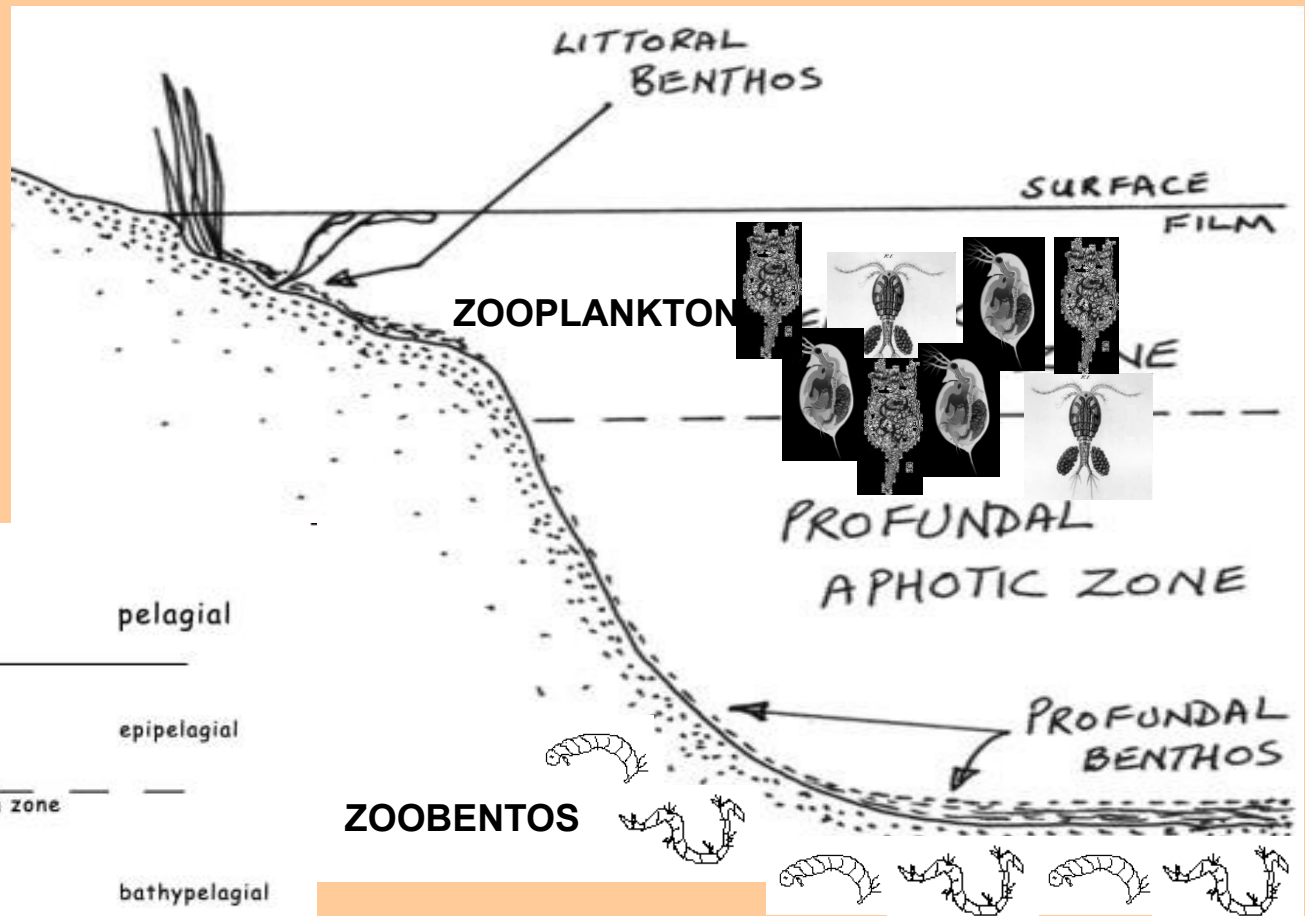
Sledování důležitých ekologických faktorů:

- měření základních chemických parametrů (O_2 , teplota, pH, konduktivita) – jen pokud má smysl!
- důležité zaznamenat denní dobu měření a přesné místo měření!!
- lze měřit v horizontálních či vertikálních transektech
- BSK_5 , $CHSK_{Cr}$, chlorofyl *a*
- kvantifikace živin (N, P, C – ve vodě, v sedimentu)
- substrát (charakter, zrnitost)
- organická hmota (množství, typy)
- těžké kovy (speciální metodika)

Nerovnoměrné rozmístění bezobratlých v rámci vodních těles
Různé taxony v různých habitatech

1. Volná voda – pelagiál + profundál

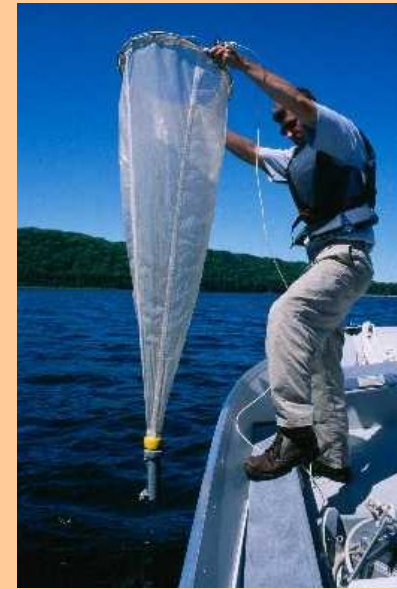
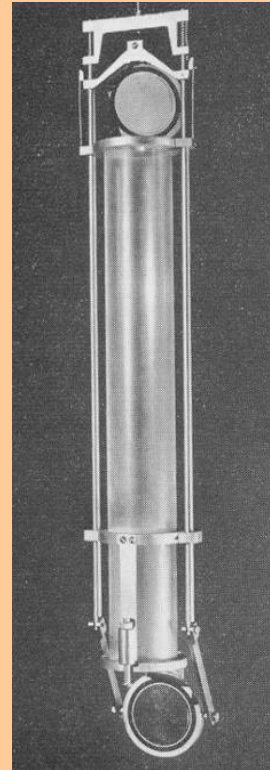
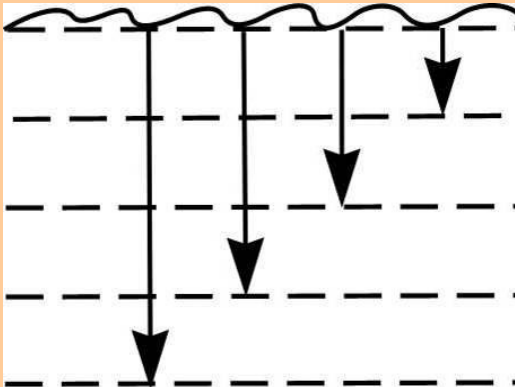
Vzorkování zooplanktonu

Kvalitativní metody

- planktonní síťka - kuželovitá, filtrační tkanina (velikost oka podle sledované skupiny, např. 50 nebo 100 μm), jímka s výpustním zařízením
- ruční, vrhací

Kvantitativní metody

- odběrné lahve, sběrače
- z různých hloubek – vertikální profil

Zooplankton

- základní skupiny rybníčního planktonu:

Vířníci (Rotifera)

Perloočky (Cladocera)

Klanonožci (Copepoda)

Philodina sp.

Brachionus calyciflorus

Daphnia magna

Bosmina sp.

Cyclops sp.

Diaptomus sp.

nepravidelné
rozmístění, diurnální
aktivita, roční cykly...

Specifický cyklus zooplanktonu ovlivněný fytoplanktonem a rybami

- jarní (řasy) a letní (sinice) peak fytoplanktonu
- jarní peak zooplanktonu – „fáze clear-water“
- při vyšších obsádkách ryb jinak

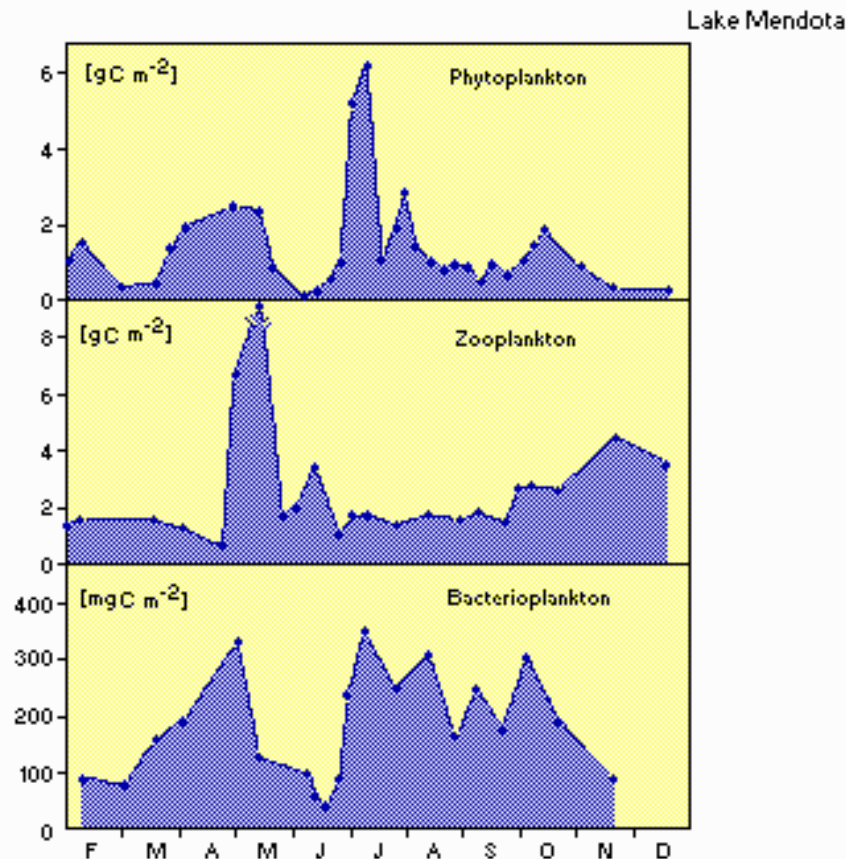
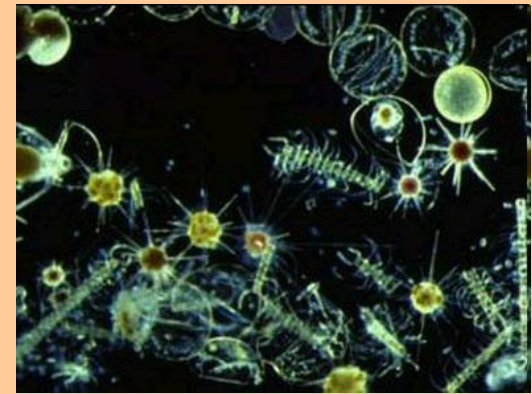
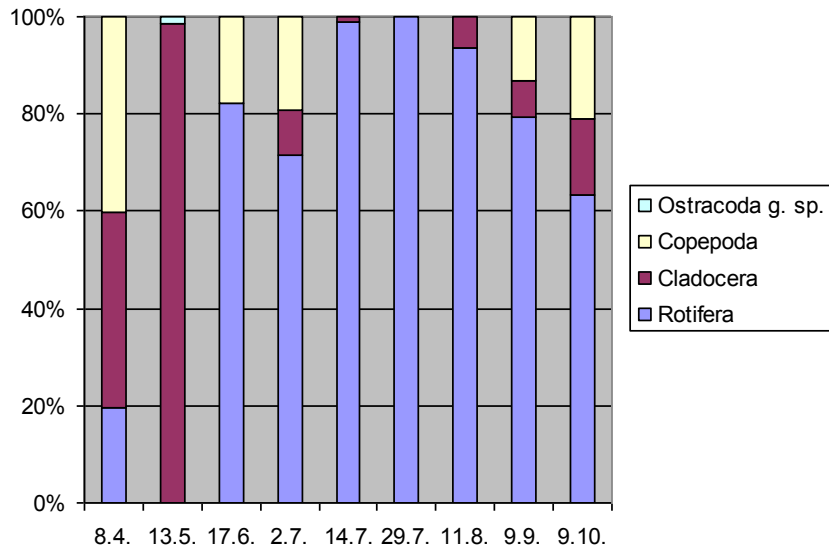
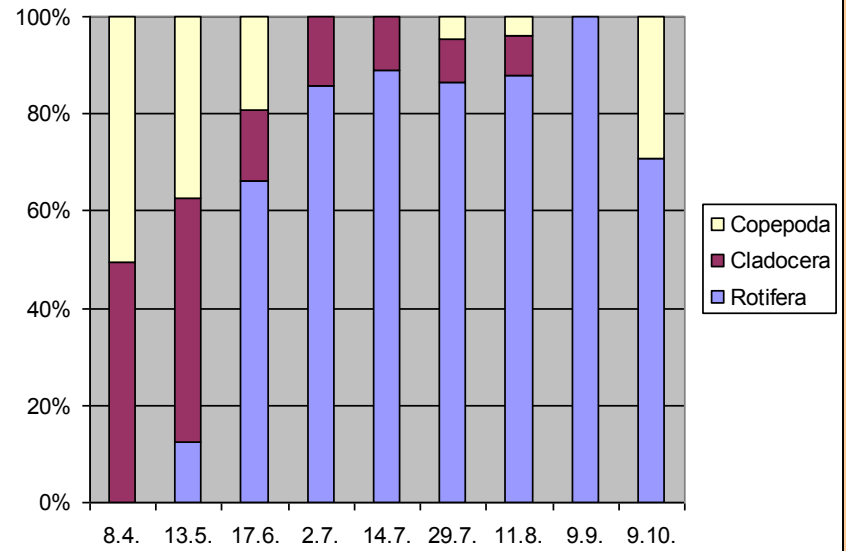

Fig. NAM-1-10 Biomass of phytoplankton, zooplankton and bacterioplankton, 1980 (7).

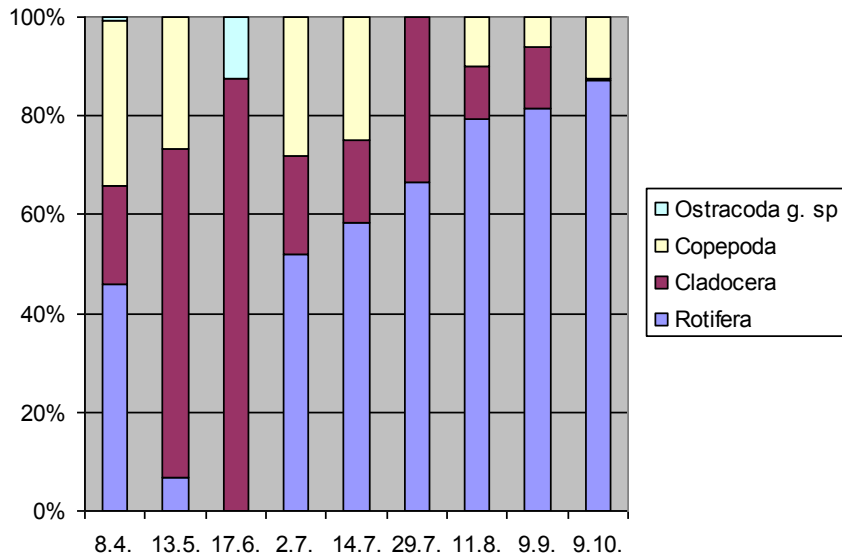
Mlýnský rybník

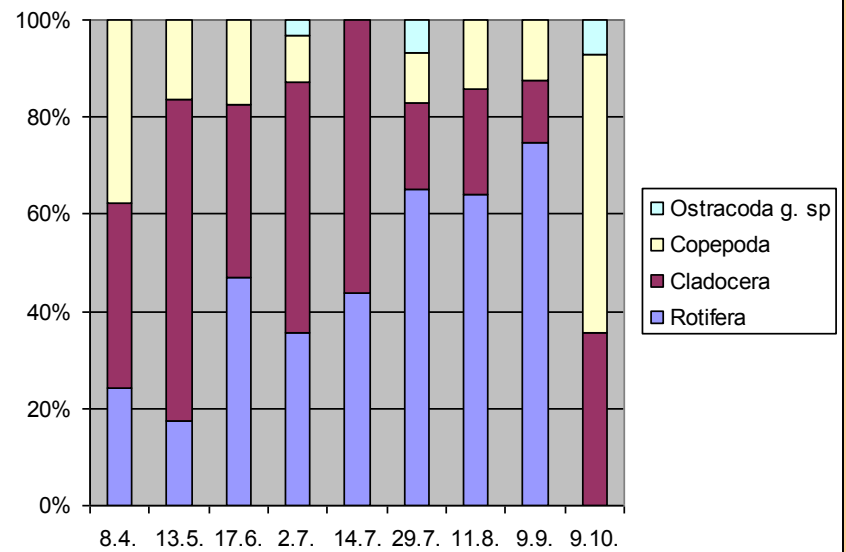
Prostřední rybník

Hlohovecký rybník

Nesyt

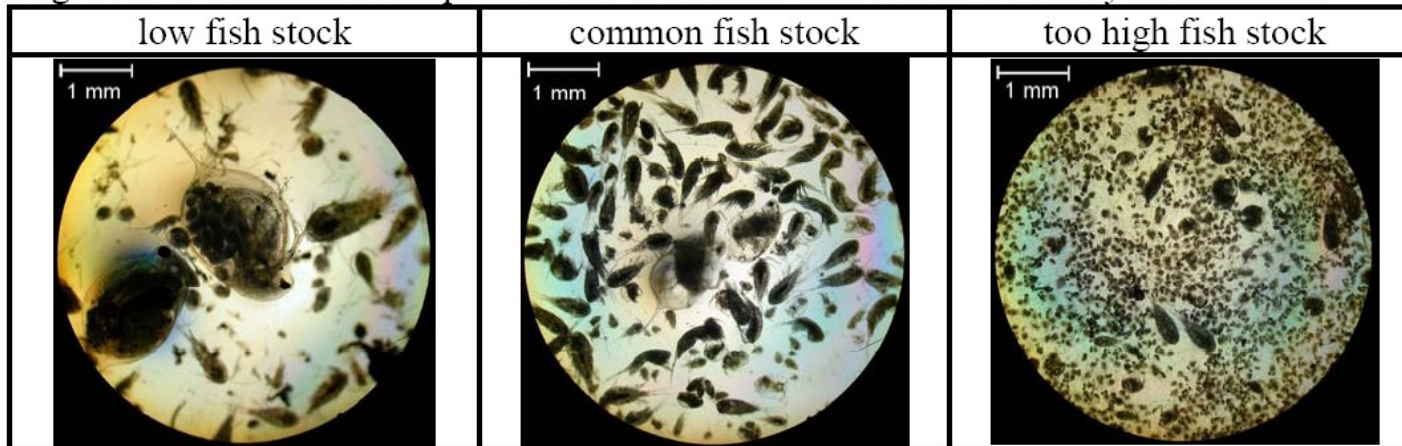
Studium rybníčního zooplanktonu

- u nás dlouhá tradice
- slušně zachycen vliv intenzifikace rybníčního hospodaření
- Přikryl I. & R. Faina (1994, 1996) – srovnání s daty z 19. století

Tab. č. 6: Výskyt taxonů podle intenzity chovu ryb.
Legenda: 0 - chybí, 1 - řídký, 2 - pravidelný, 3 - častý

intenzita	výchozí	střední	vysoká	velmi v.
CLADOCERA				
<i>Diaphanosoma sp. div.</i>	3	2	1	0
<i>Holopedium gibberum</i>	2	1	0	0
<i>Daphnia magna</i>	1	2	2	1
<i>Daphnia pulex</i>	1	2	3	1
<i>Daphnia longispina</i>	2	2	1	1
<i>Daphnia galeata</i>	1	2	3	2
<i>Daphnia cucullata</i>	3	2	1	0
<i>Ceriodaphnia</i>	3	3	2	1
<i>Moina</i>	0	1	2	3
<i>Bosmina longirostris</i>	3	3	3	3
<i>Macrothricidae</i>	3	2	1	1
<i>Chydoridae bez Ch. sph.</i>	3	3	2	1
<i>Chydorus sphaericus</i>	2	3	3	3
<i>Leptodora kindtii</i>	3	2	1	0
COPEPODA				
<i>Eucyclopinae</i>	1	3	2	1
<i>Cyclops strenuus</i>	2	2	1	1
<i>Cyclops vicinus</i>	1	2	3	2
<i>Acanthocyclops robustus</i>	0	1	3	3
<i>Megacyclops</i>	2	3	1	0
<i>Diacyclops</i>	2	1	1	0

Fig. 7: Size structure of zooplankton in conditions with different density of fish stock.

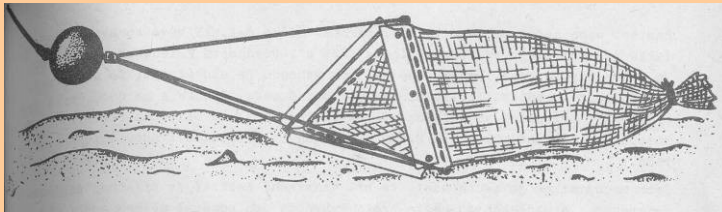

<i>Hexarthra</i>	0	2	1	0
<i>Conochilus hippocrepis</i>	2	1	0	0
<i>Conochilus unicornis</i>	0	1	2	2

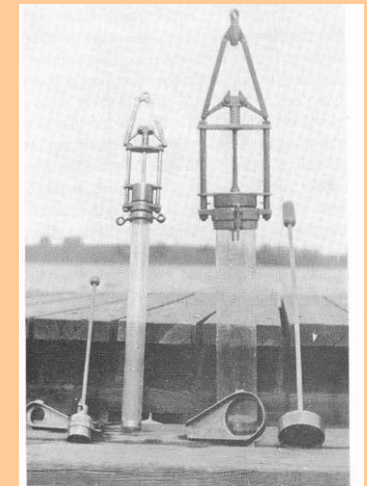
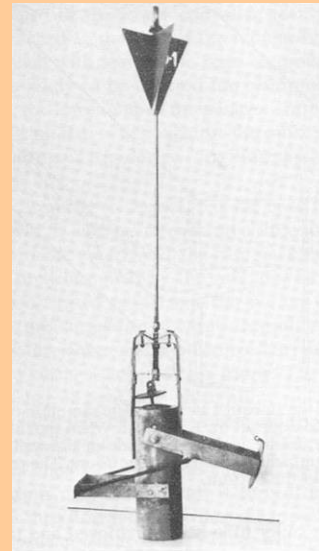
Vzorkování bentosu

- důležitý vliv reliéfu dna vzorkovaného vodního tělesa – hloubka v místě odběru – eufotická vrstva (litorál – profundál)

Kvalitativní metody – bentosová síť, dredže (velikost oka 250 nebo 500 μm)

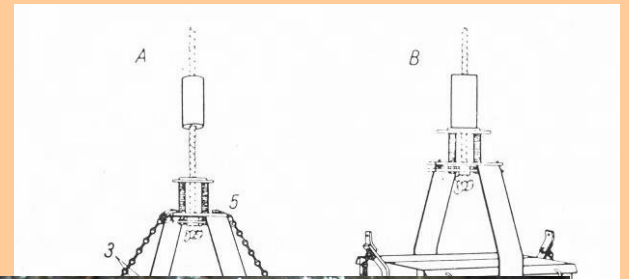

Kvantitativní metody – sondy, vzorkovače, sběrače

Kvantitativní metody

- nejlepší jsou bagry (drapáky)

- důležité
síto,

Makrozoobentos

- velikost nad 0,5 mm (možno sledovat meio-, mikro-, fyto-)
- základní skupiny rybničního bentosu:
Máloštětinatí červi (Oligochaeta)
Larvy pakomárů (Chironomidae)
+ další méně četné skupiny (Hirudinida, Ephemeroptera, Odonata...)

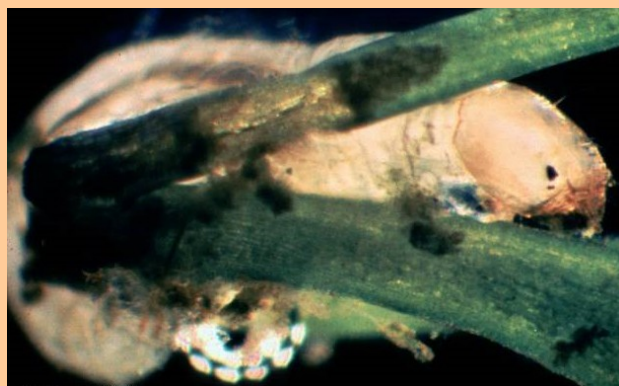
Limnodrilus sp.

Tubifex tubifex

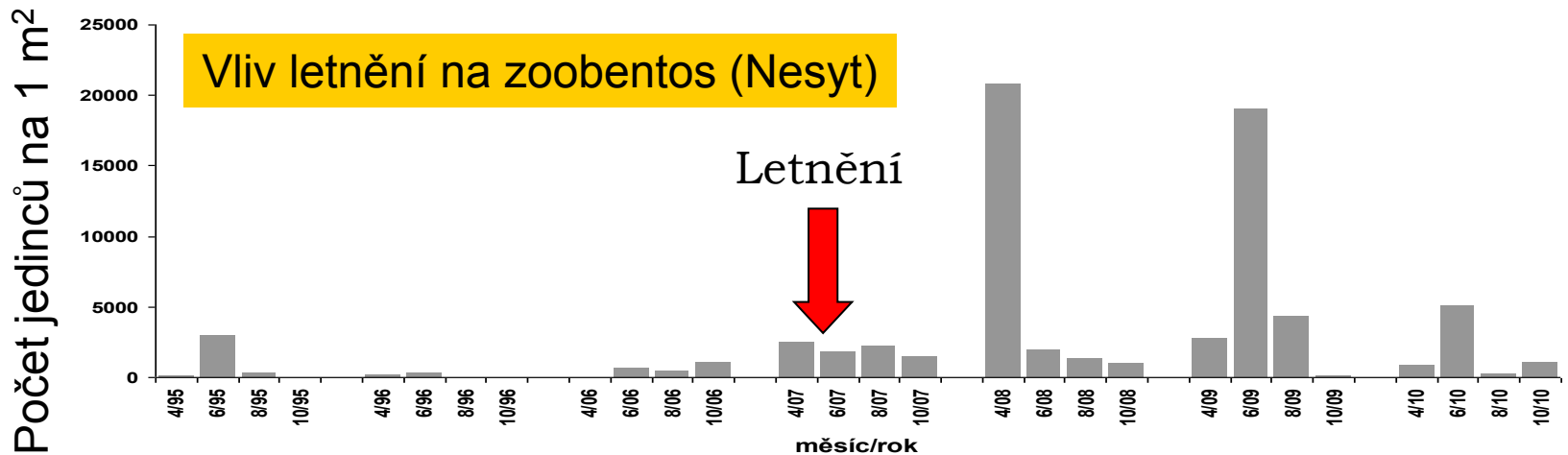
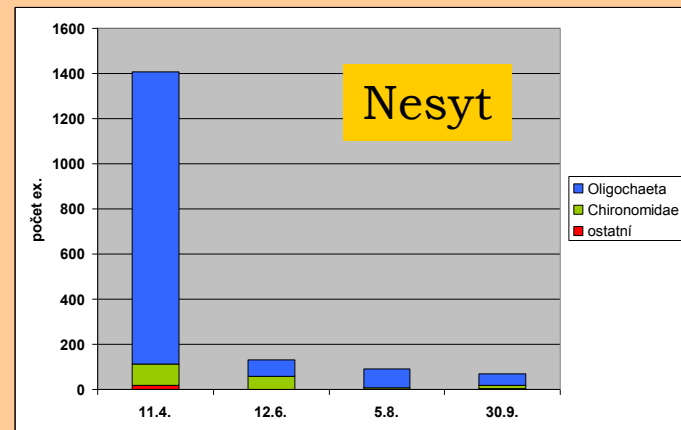
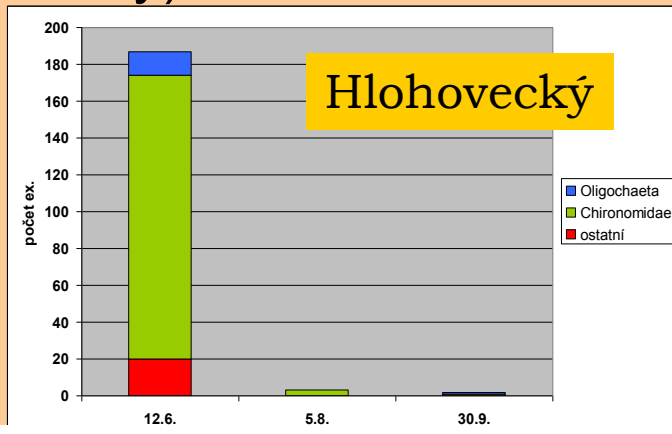
Chironomus sp.

Cricotopus sp.

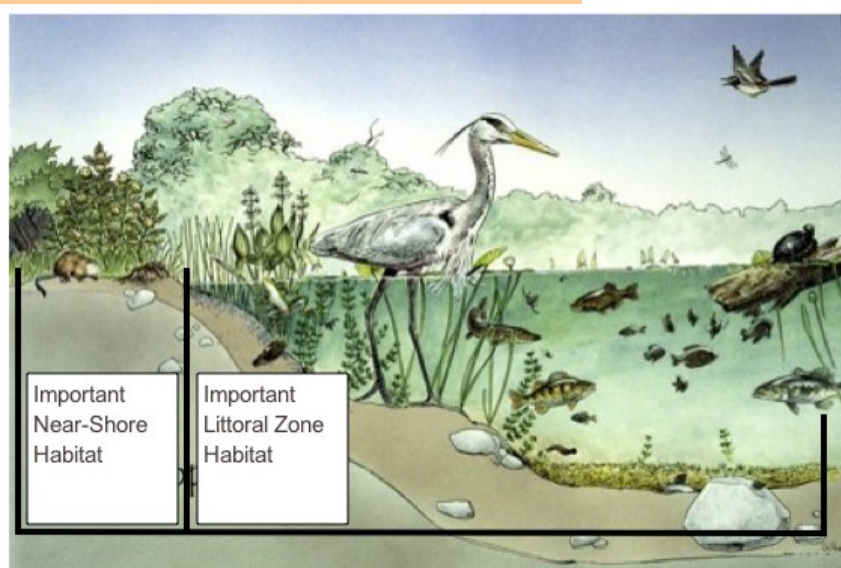
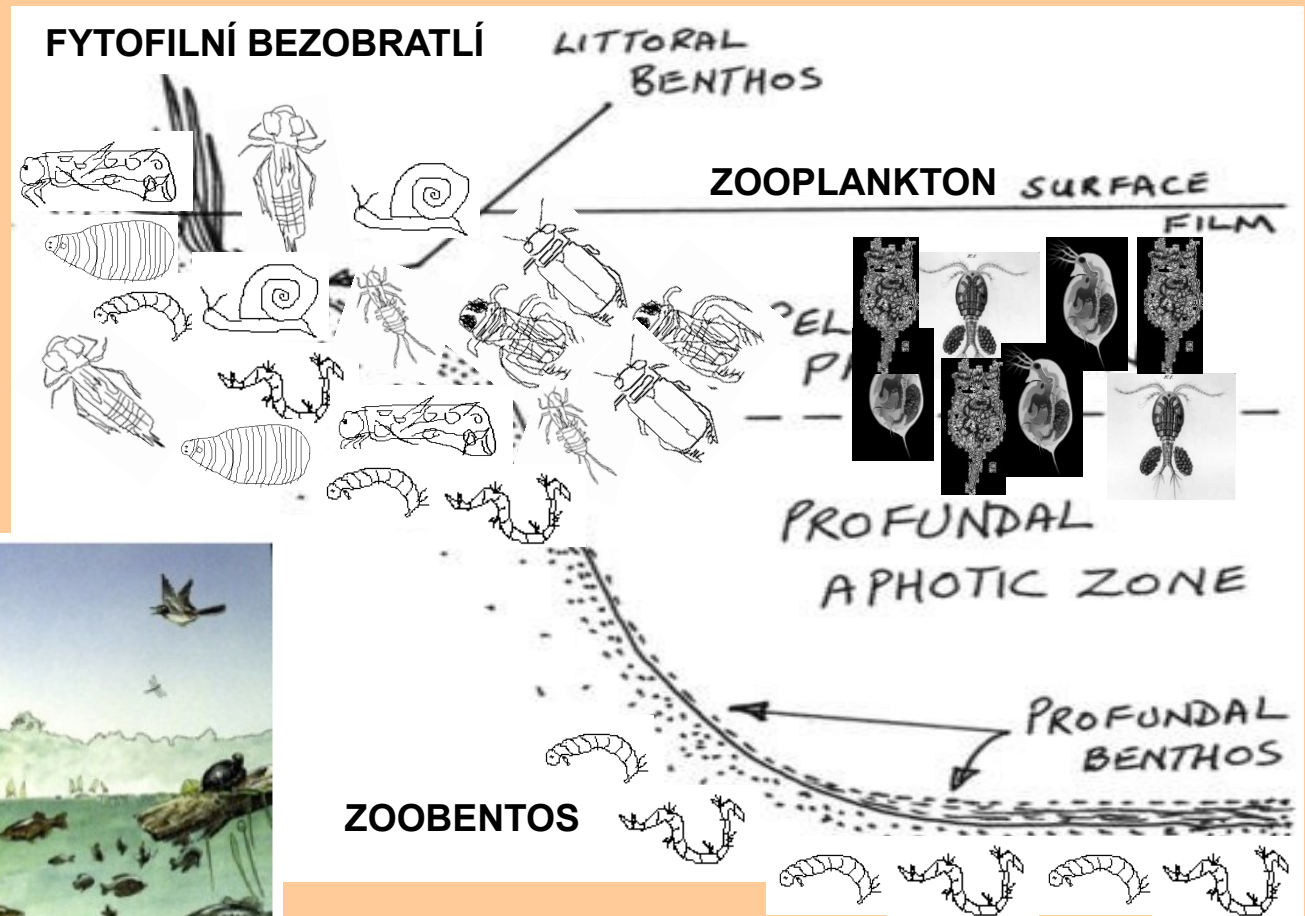
Studium rybníčního bentosu

- u nás méně důkladné, většina výzkumu vztažena k biomase jakožto potravě pro ryby
- chybí informace o změnách druhové struktury, vlivu hlavních ekologických faktorů (důležitý hlavně kyslík, predační tlak rybí obsádky) a d.

Nerovnoměrné rozmístění bezobratlých v rámci vodních těles
Různé taxony v různých habitatech

2. Litorální pásmo

Litorál

- různého rozsahu – záleží na reliéfu dna
- eufotická zóna – litorální porosty vodních rostlin

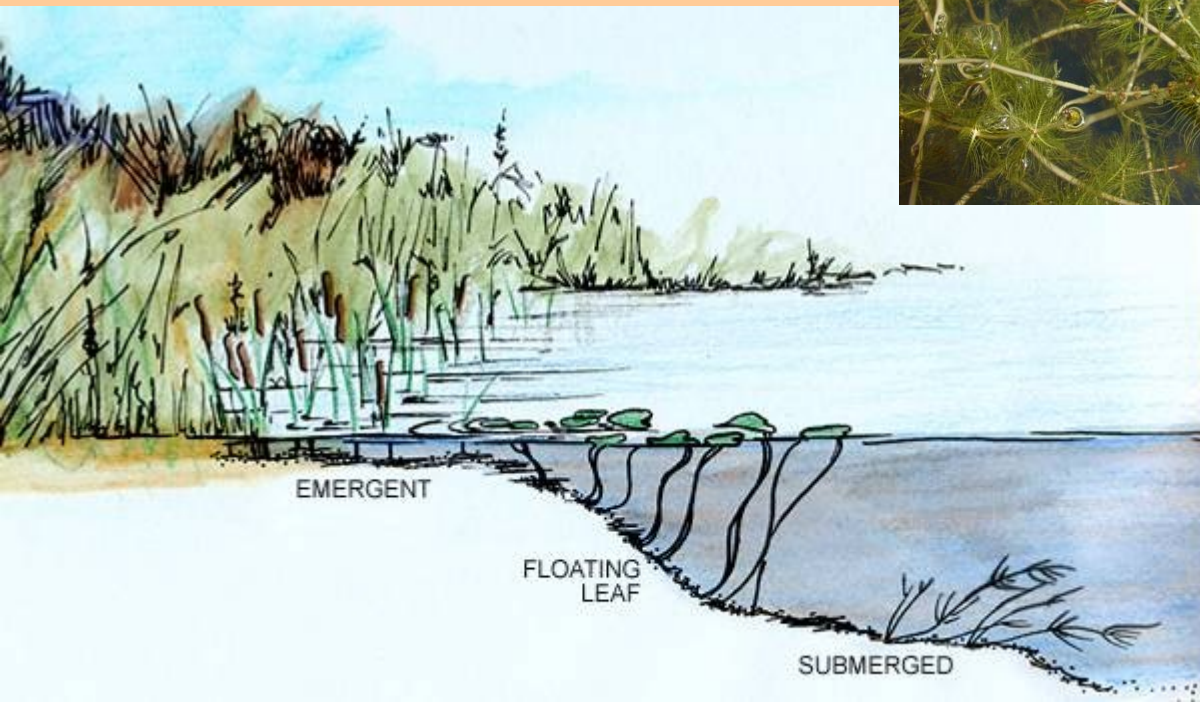

Emerzní (*Typha*)

Submerzní
(*Myriophyllum*)

Natantní
(*Potamogeton*)

Litorál – centrum biodiverzity stojatých vod

- rostlinná společenstva s typickou faunou – fytofilní bezobratlí
- diverzifikovaná společenstva vodních bezobratlých
- ochranné refugium, potrava, substrát, rozmnožování
- permanentní vs. temporární fauna

August Johann Rösel
von Rosenhof
„Insecten Belustigung“
(1761)

Vzorkování fytofilních bezobratlých

- původně převaha kvalitativních a semikvantitativních metod
- ve všech typech vegetace nejlepší cedník nebo ruční síťka

Vzorkování fytofilních bezobratlých

- nakouknutí na brebery (cedník, miska, plachta)

Vzorkování fytofilních bezobratlých

Kvantitativní metody

- v popředí zájmu submerzní vegetace (jednodušší odběrové metody)
- velké množství různých odběráků (nepraktické)
- nejlépe použitelné rámové metody (Gerking)

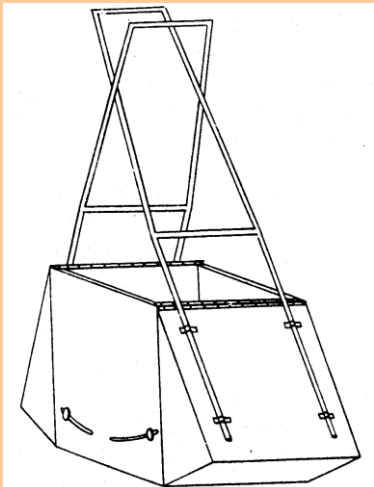
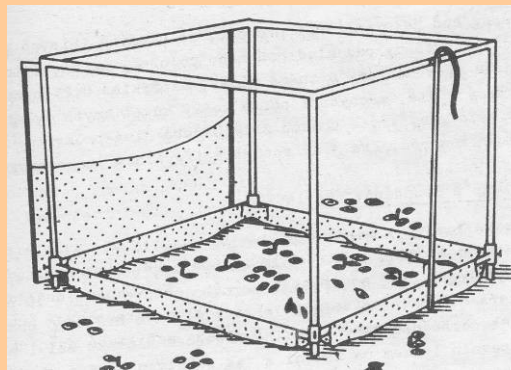
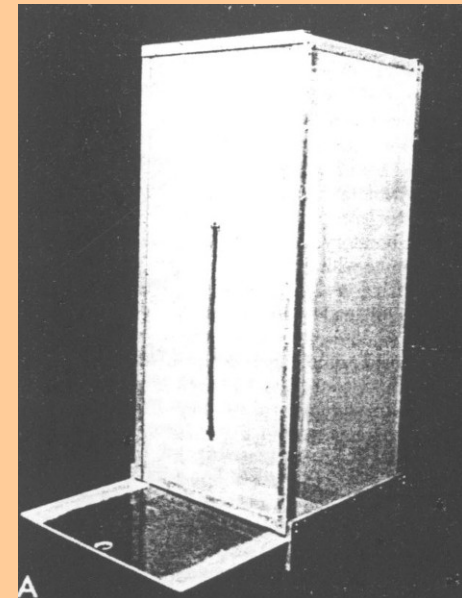
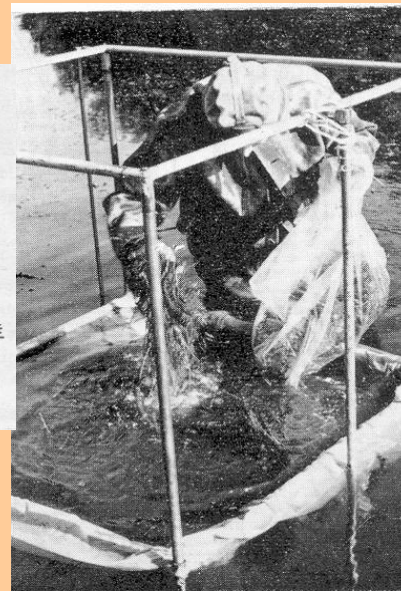

Figure 1.3.16. Macan's sampler. (From Hrbáček *et al.* 1962.)

Macanův odběrák

Kořínkové sběrač

Gerkingův rám

Vzorkování fytofilních bezobratlých

- rámové odběry použitelné i pro tvrdou emerzní vegetaci (rákos, orobince)
- modifikace „Gerking frame boxu“

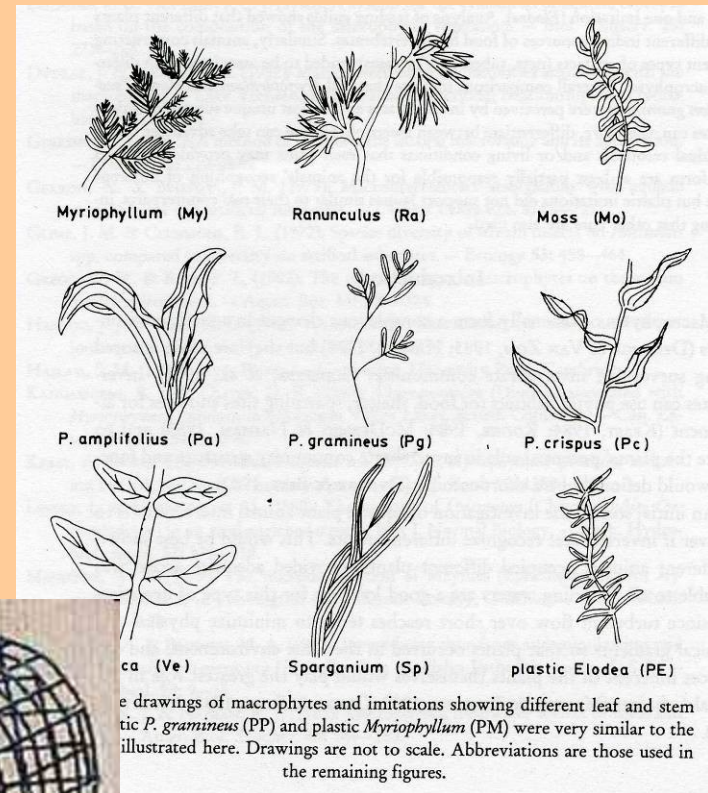
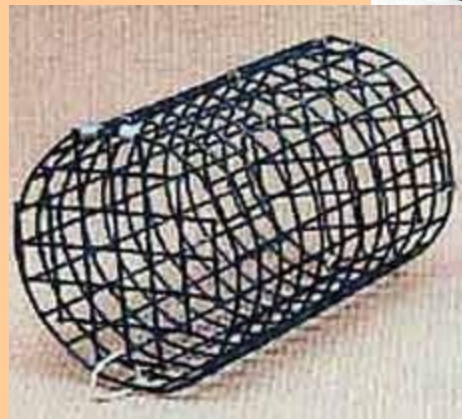
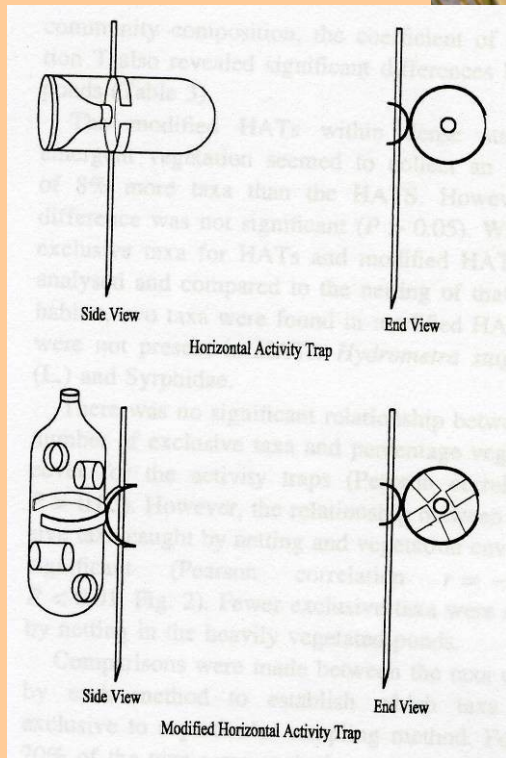
Vzorkování fytofilních bezobratlých

- vzorkování bentosu v zarostlých litorálech náročné
- použitelnost bagrů a sond omezená
- řešením by mohl být vrták...

Další způsoby vzorkování litorálu

- litorál s vegetací nebo bez (corery = sondy)
- studium kolonizace submerzních rostlin a jiných povrchů – umělé substráty
- lov aktivních plavců – PET pasti

Další způsoby vzorkování litorálu

- lov aktivních plavců – živolovné pasti (původně na ryby)

Litorál – centrum biodiverzity stojatých vod

Permanentní fauna:

Měkkýši (Mollusca)

Máloštětinatí červi (Oligochaeta)

Pijavice (Hirudinida)

Vodule (Hydrachnellae)

Radix peregra

Hydrachnellae

Helobdella stagnalis

Stylaria lacustris

Temporární fauna:

Larvy jepic (Ephemeroptera)

Larvy vážek (Odonata)

Larvy chrostíků (Trichoptera)

Larvy motýlů (Lepidoptera)

Larvy střechatek (Megaloptera)

Larvy dvoukřídlých (Diptera)

Cloeon dipterum

Aeshna sp.

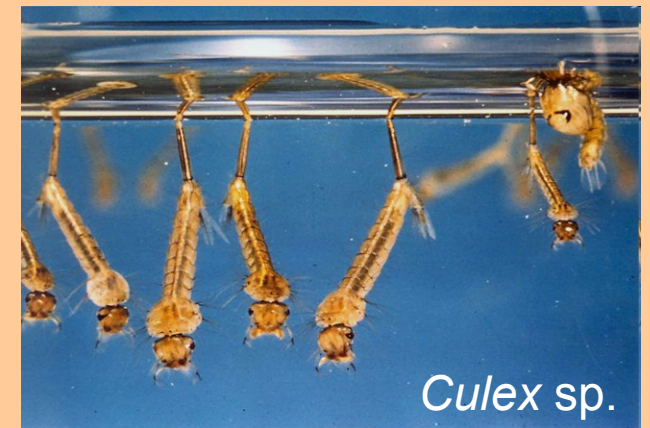
Agraylea sp.

Sialis lutaria

Nymphula sp.

Culex sp.

Larvy a dospělci vodních ploštic (Heteroptera: Gerromorpha a Nepomorpha)

Larvy a dospělci vodních brouků (Coleoptera)

Hydrometra gracilentata

Dytiscus sp.

Sigara striata

Rhantus sp.

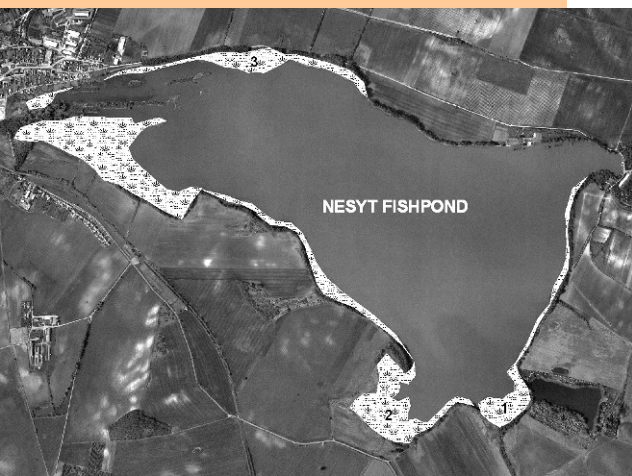
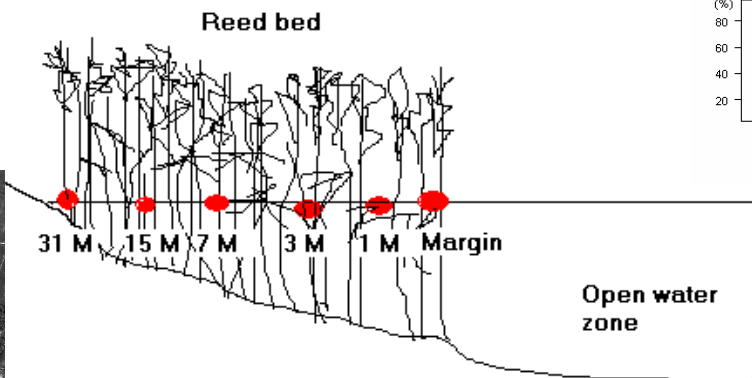
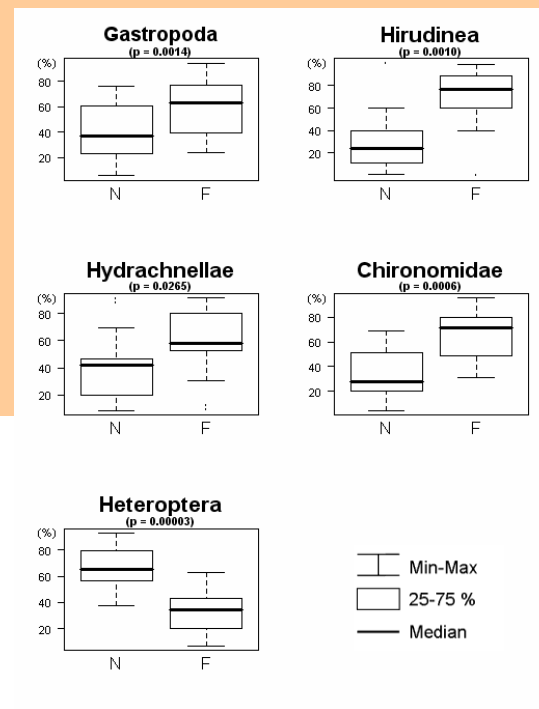
Kromě toho
planktonní a
bentické
organismy

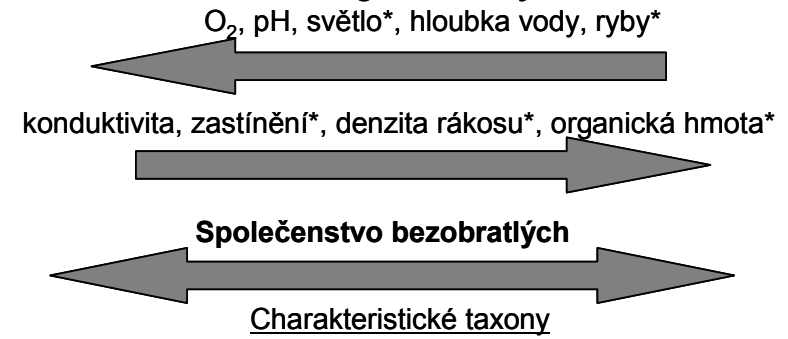
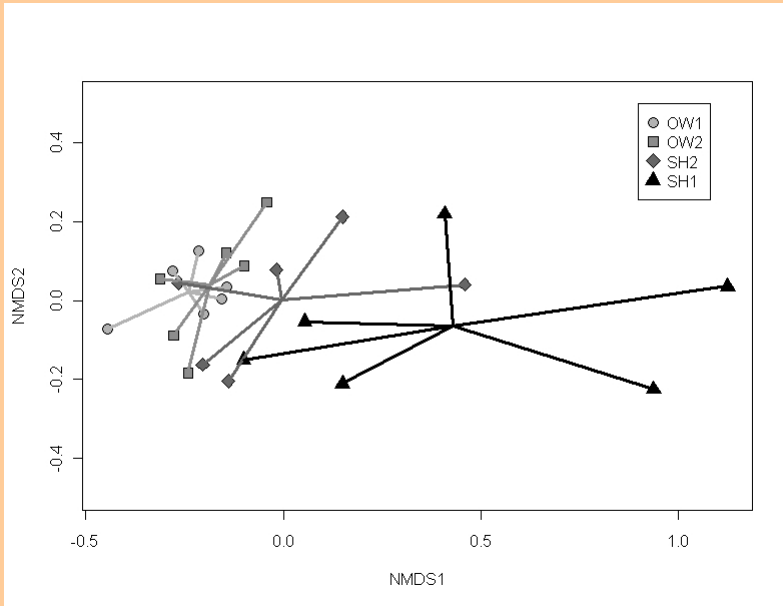
Studium rybničních litorálů

- z našeho území není příliš informací
- důležité je sjednocení metodik
- sledování horizontální distribuce v rákosinách

Sítka vs. Frame box

Studium rybničních litorálů

- potvrzena významná změna v taxonomické i funkční struktuře společenstva směrem do nitra rákosin
- změny v mikrohabitátech, dostupnosti potravy, chemických parametrech, dostupnosti pro ryby atd.

Naididae (*Stylaria, Dero*)
 Hirudinida (*Piscicola*)
 Hydrachnellae
 Ephemeroptera (*Cloeon, Caenis*)
 Odonata (*Ischnura*)
 Corixidae (*Sigara, Micronecta*)
 Trichoptera (*Oecetis*)

Gastropoda (*Gyraulus, Hippeutis*)
 Oligochaeta (*Nais, Enchytraeidae*)
Asellus aquaticus
 Coleoptera (*Cyphon, Enochrus*)
 Diptera (*Dolichopus, Tanypodinae*)

Potravní strategie a mikrohabitátové preference

Sběrači
 Paraziti
 Preference volných sedimentů
 Preference anorganických substrátů

Někteří sběrači
 Spásači a seškrabávači
 Kouskovači
 Predátoři
 Preference makrofyt
 Preference POM

Komplexní výzkum rybníčních bezobratlých vyžaduje přístrojové vybavení...

... a fyzické nasazení!

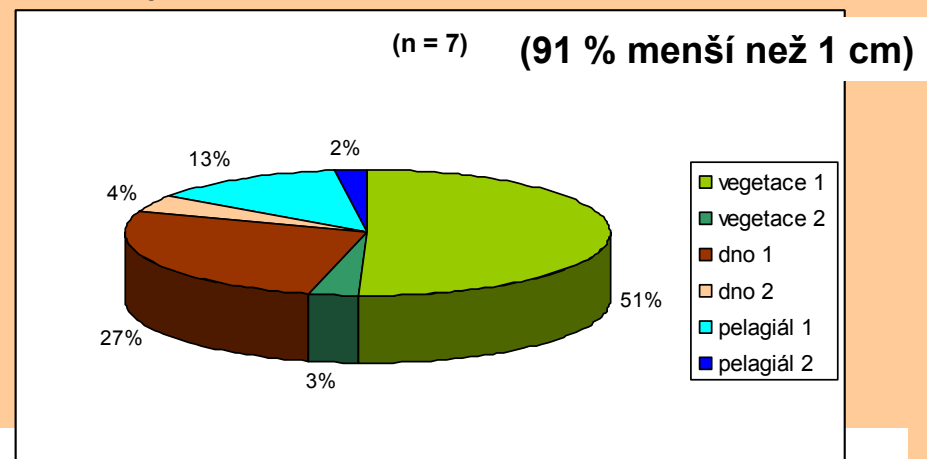
Další důležité informace

- velmi důležitá rybí obsádka (informace od rybářů)
 - množství ryb, věková kategorie ryb (K0-K3)
- možné i sledování predančního tlaku (přehrazování zátok – studie na Velkém Tisém)
- sledování „plevelných“ rybek v litorálu - pasti

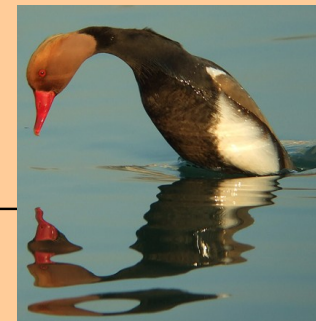

Hmyzožraví vodní ptáci

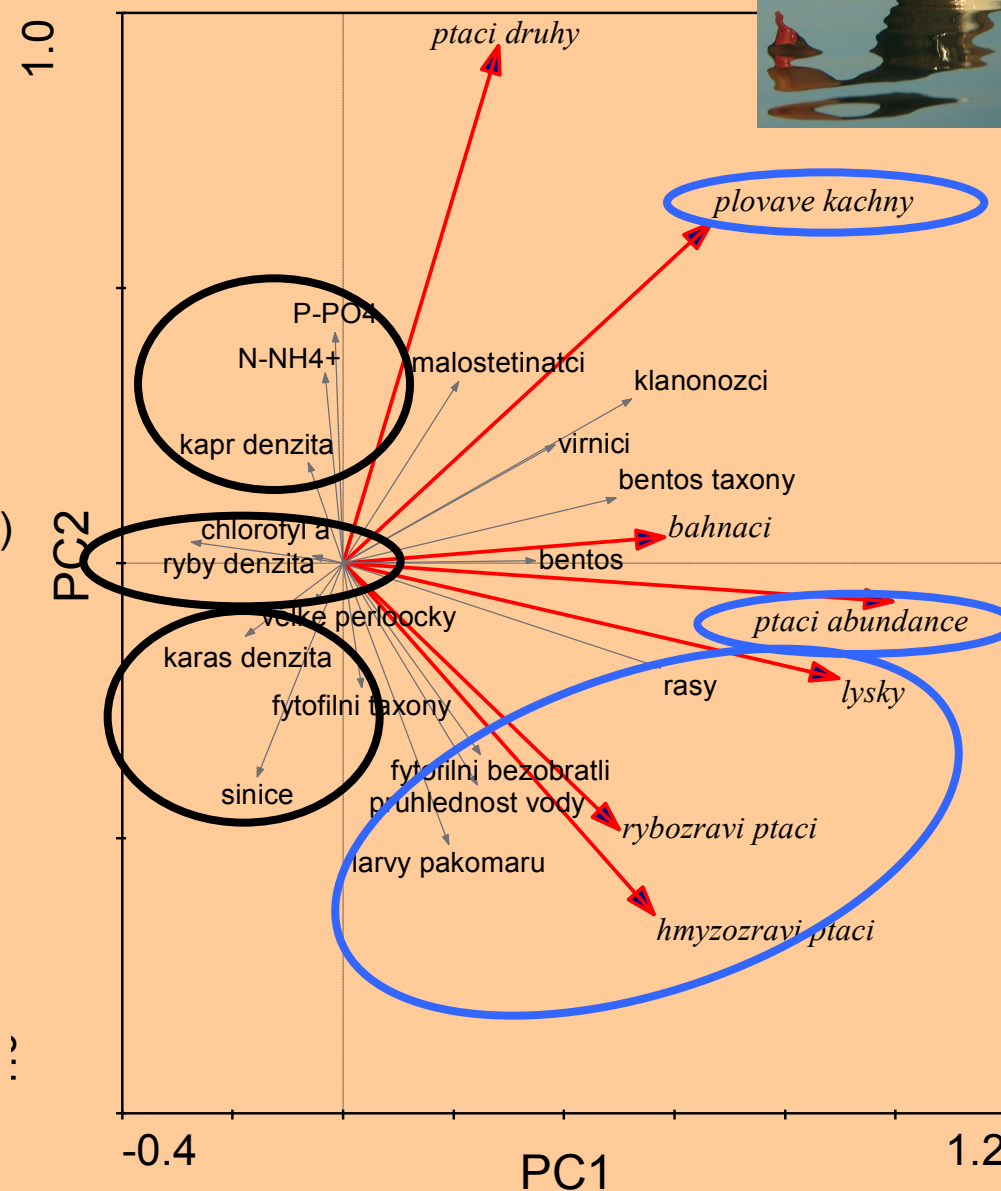
- hmyzožravé kachny, potápky a další
- jejich výskyt a hnízdění odráží potravní nabídku
- není příliš známo (u nás např. Janda & Pykal 1994)
- výzkum přenosu vodních bezobratlých na ptácích

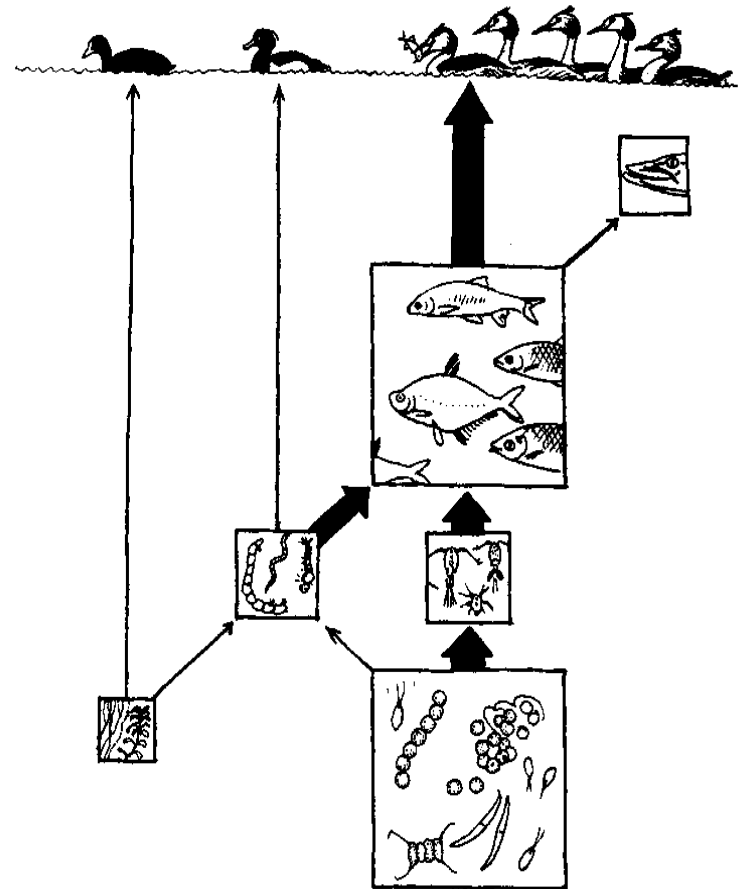
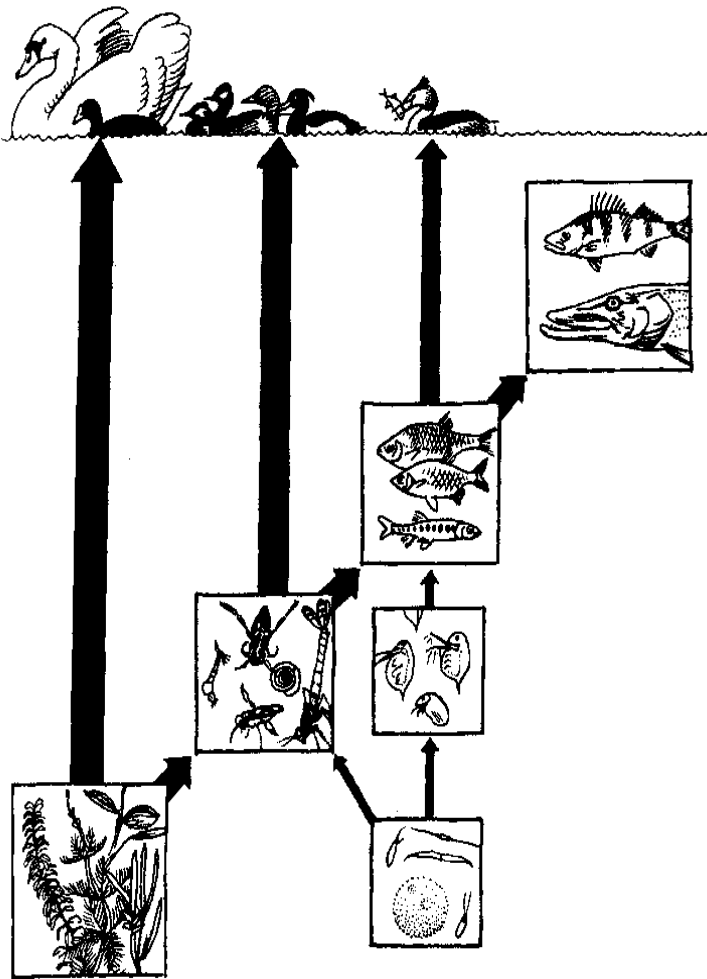

Vliv sledovaných faktorů na vodní ptáky na LR

- průměrné denzity ptáků na rybníkosezónách
- rybožraví a hmyzožraví ptáci (i lysky) více při větší průhlednosti a větším množství larev pakomárů a fytofilních bezobratlých
- naopak méně při větších denzitách kapra (více živin ve vodním sloupci)
- karas a kapr působí na biotu jinak
- méně plovavých kachen při větších denzitách karase, více sinic
- celková abundance ptáků větší při menší denzitě ryb a větším množství zoobentosu

Další specifické metody výzkumu

- sběr z povrchů pinzetou (např. pijavky, měkkýši)
- lov dospělců vodního hmyzu (smýkačka)
- lov létajících dospělců (na světlo, lesklé plochy)
- lov na světlo i pod vodou

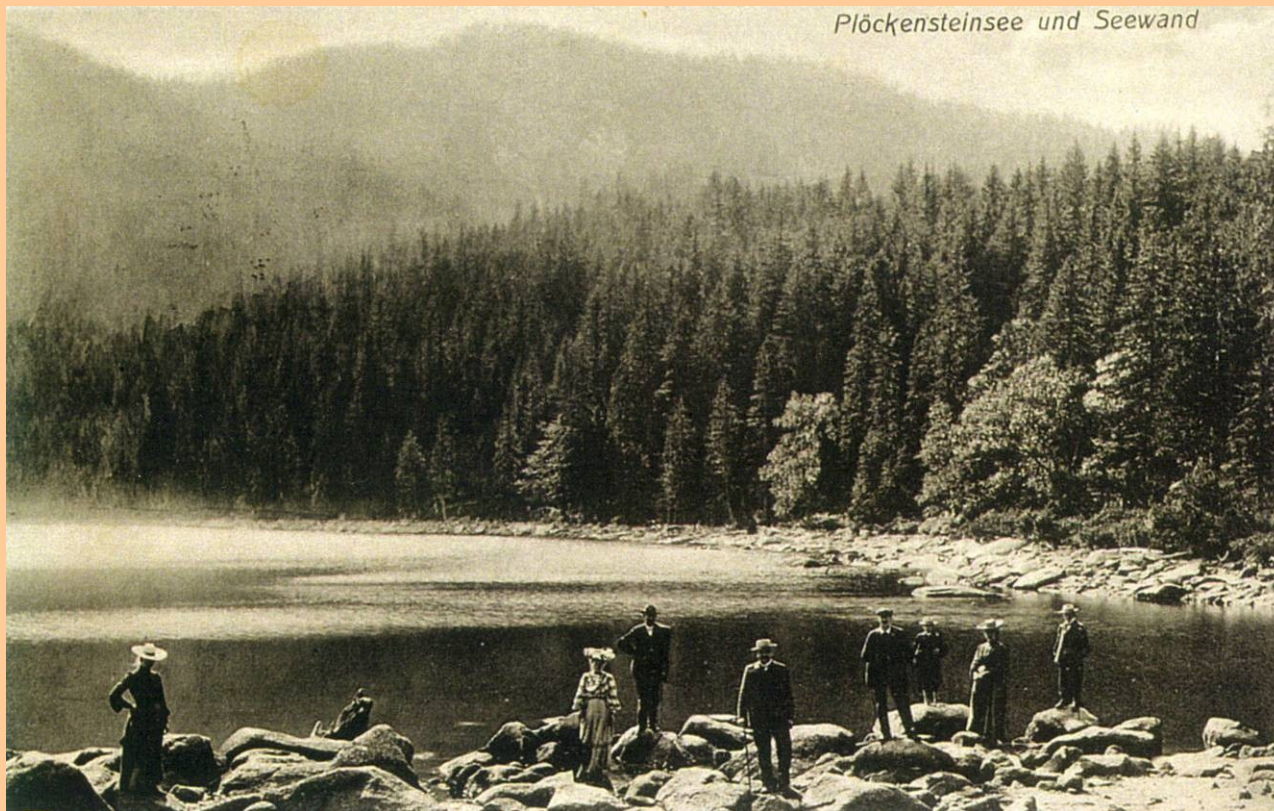
Další specifické metody výzkumu

- sběr exuvií – larválních (vážky), kukelních (pakomáři) – jemná síťka
- „mark and recapture“ studie

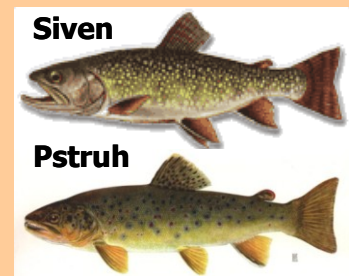
Výzkum jezer

- v našich podmínkách jen horská jezera (Šumava)
- studium jejich oživení s dlouhou tradicí (od 19. století)
- sledování vlivu acidifikace (především planktonní organismy)
- bentičtí a litorální vodní hmyzové méně

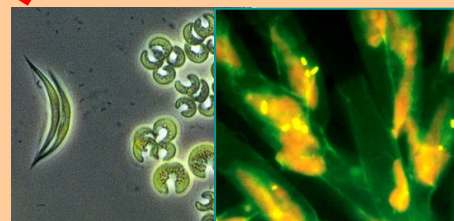
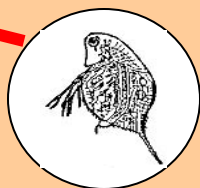
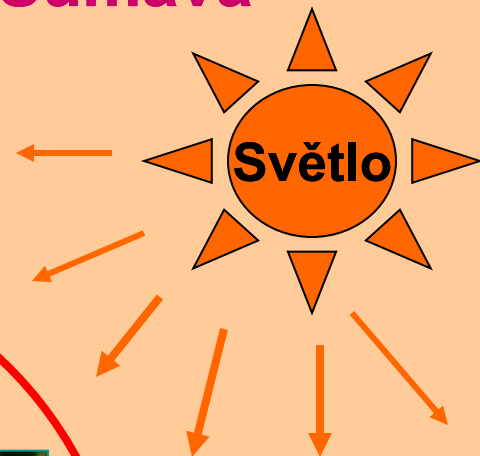

Ceriodaphnia quadrangula

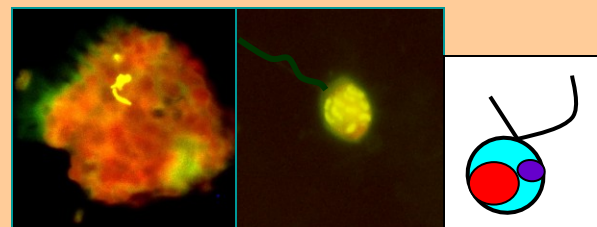
Acidifikovaná, oligotrofní jezera – příklad Šumava

~ do 1960 !

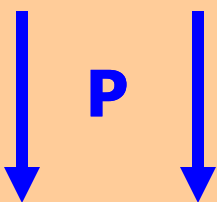
Auto- a mixotrofní
fytoplankton

Mixotrofní a heterotrofní
nálevníci a bičíkovci

Srážky
Splach z povodí
Rozklad detritu

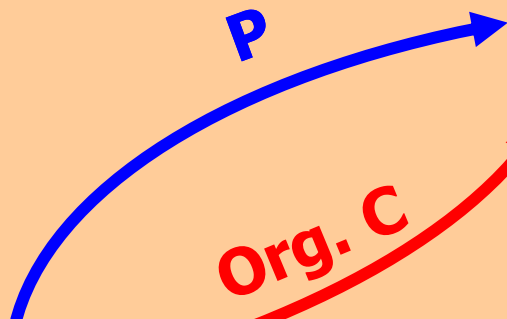
P

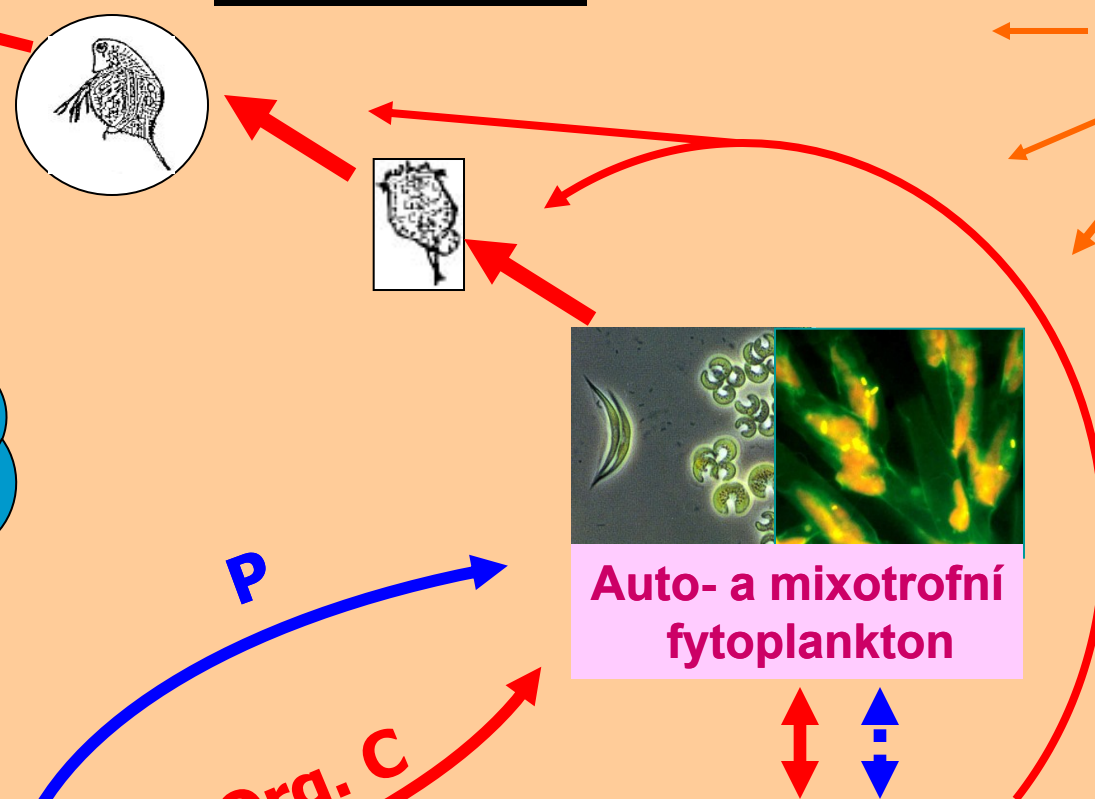
Bakterie

Vysoký obsah
P v biomase

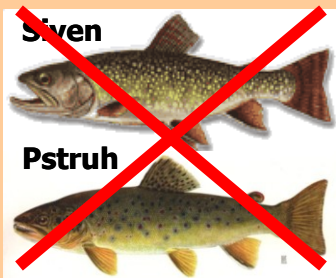
P

Org. C

Acidifikovaná, oligotrofní jezera – příklad Šumava

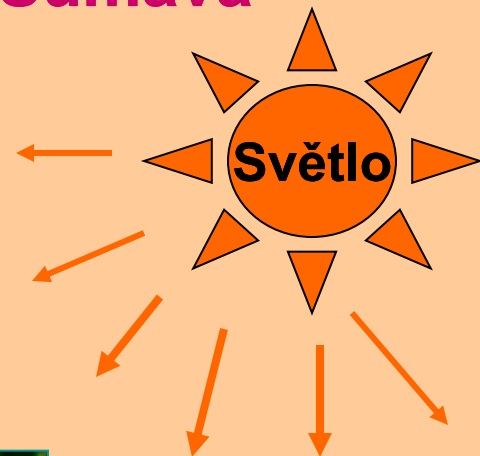
~ do 1960 !

~ do 1970 !

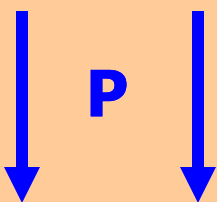

~ do 1980 !

Srážky
Splach z povodí
Rozklad detritu

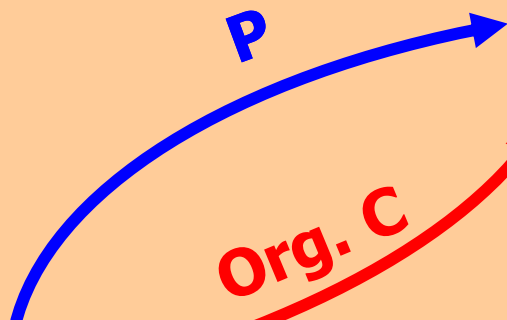
P

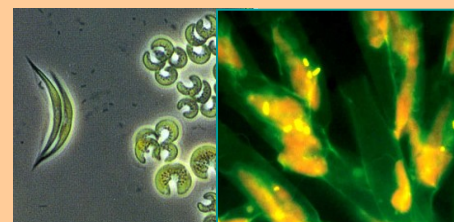
Bakterie

Vysoký obsah
P v biomase

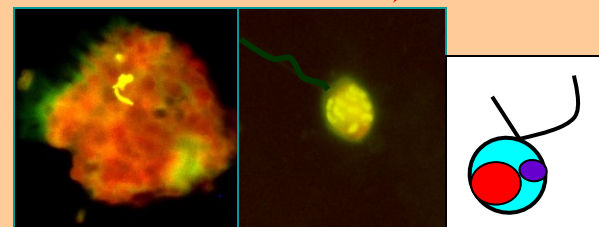
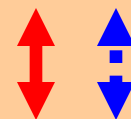
P

Org. C

Auto- a mixotrofní
fytoplankton

Mixotrofní a heterotrofní
nálevníci a bičíkovci

Pouze
mikrobiální
smyčka !

Acidifikovaná jezera – “Lake recovery”, Šumava

~ po 2000, recovery !

Světlo

Srážky
Splach z povodí
Rozklad detritu

P

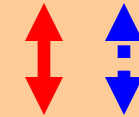
P

Org. C

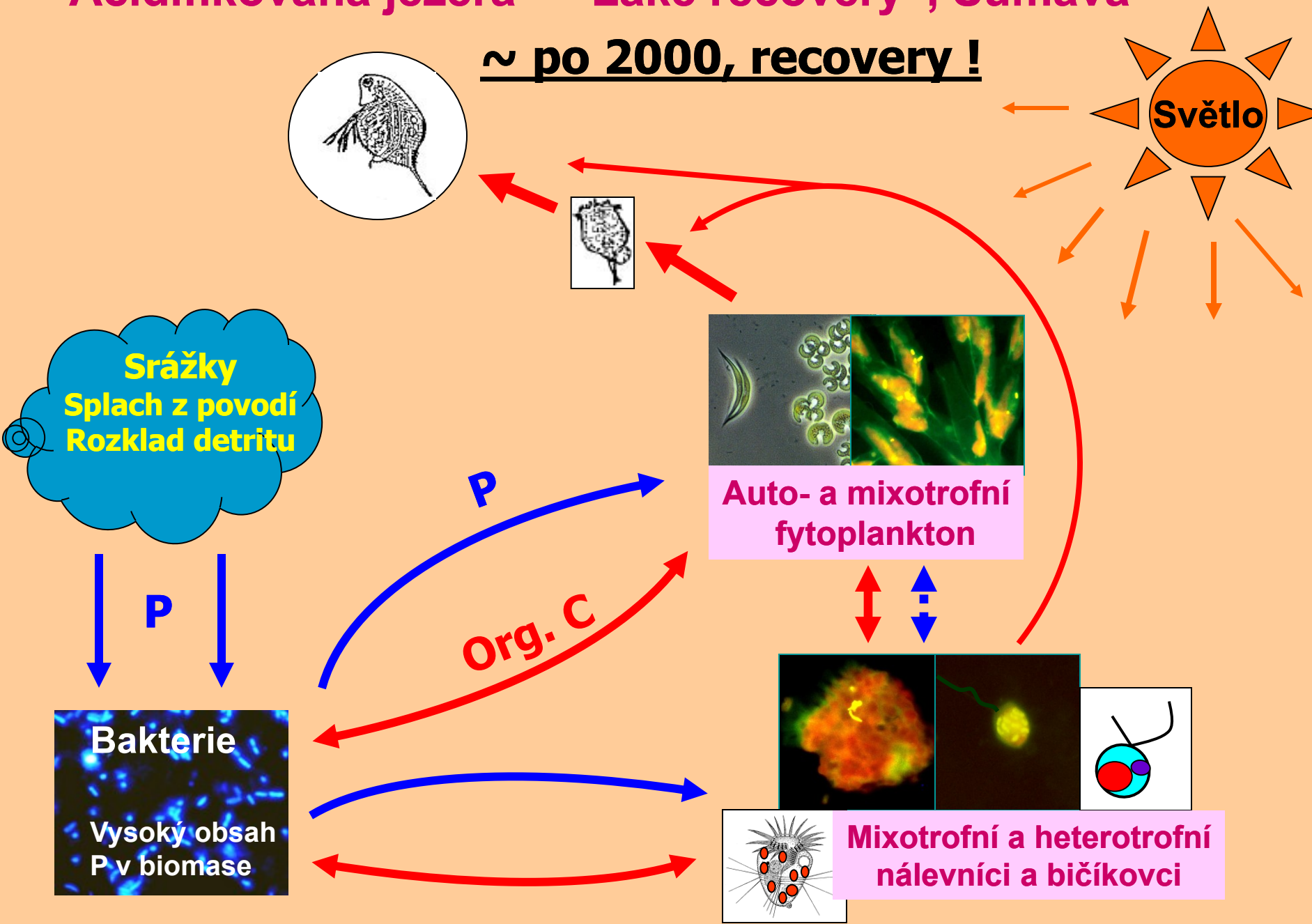
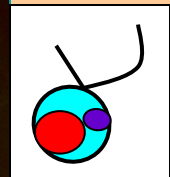
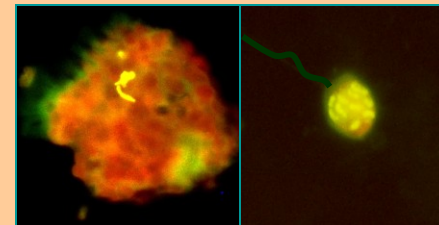
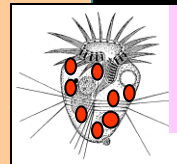
Bakterie

Vysoký obsah
P v biomase

Auto- a mixotrofní
fytoplankton

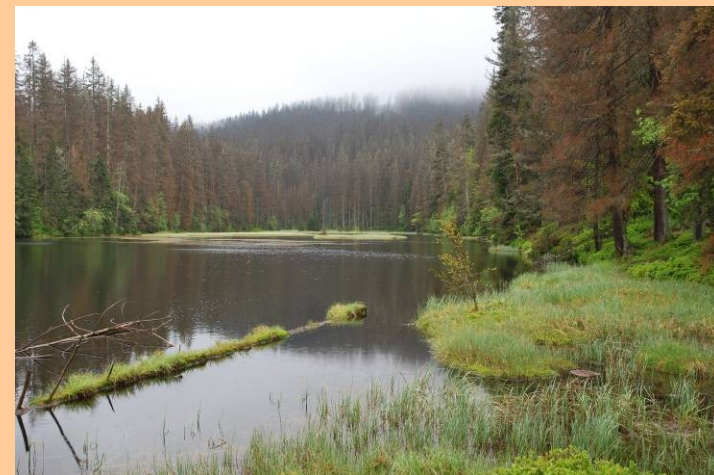
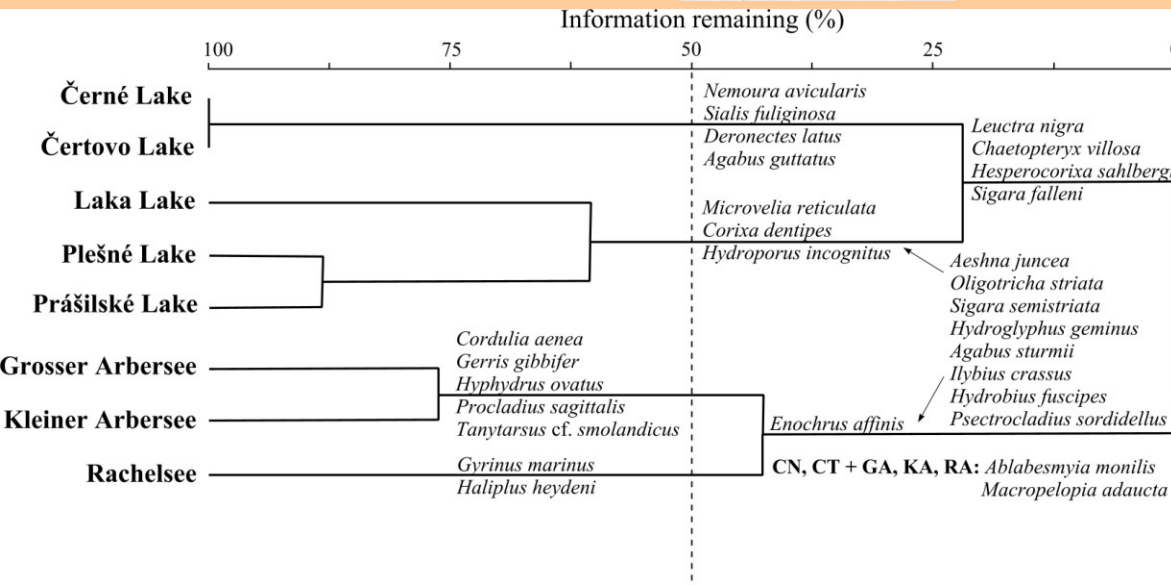
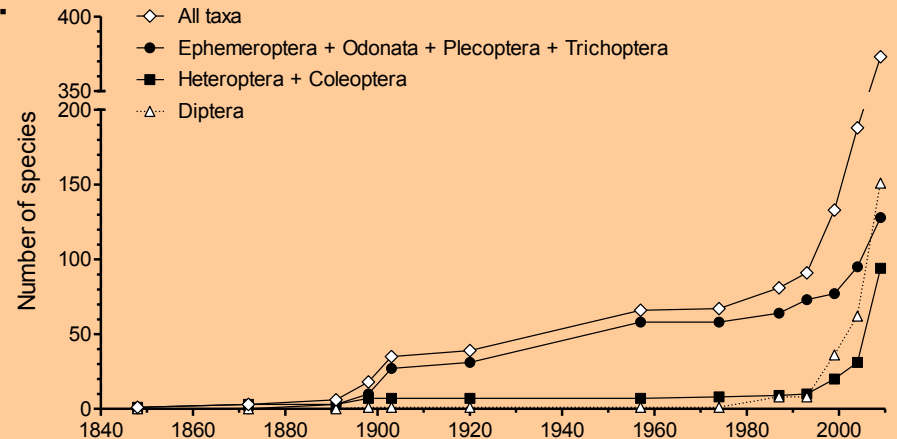

Mixotrofní a heterotrofní
nálevníci a bičíkovci

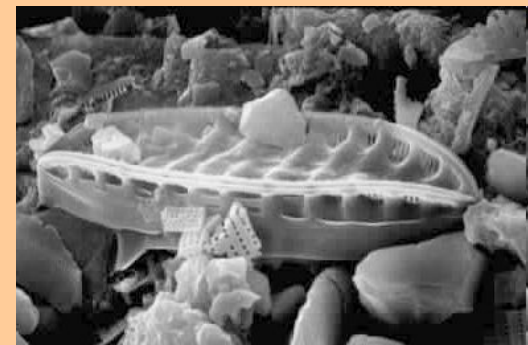
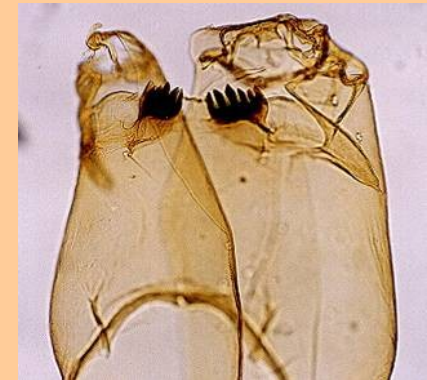
Bezobratlí v šumavských jezerech

- dlouholetý výzkum vodních bezobratlých – teprve v posledních letech zaměření na některé skupiny
- souhrnná publikace téměř v tisku...

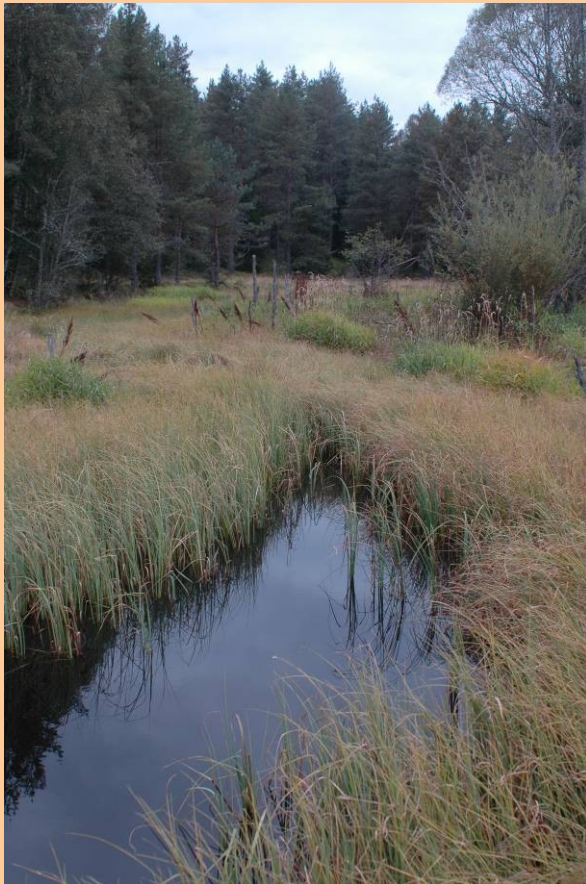
Horská jezera (plesa)

- oživení Tatranských ples (nad hranicí lesa)
- zjednodušené potravní řetězce
- generalisti či specialisti
- rekonstrukce vývoje jezer – paleolimnologie (hlavové kapsuly pakomárů, rozsivky) – klasifikace jezer (A. F. Thienemann)

Poříční tůň, periodické tůň

- součást říční nivy, často periodický charakter, mělké
- záleží na připojení k toku (slepá, mrtvá ramena)
- specifická fauna (hlavně korýši)
- sledování sukcese společenstva po napuštění, detritus

Lepidurus apus

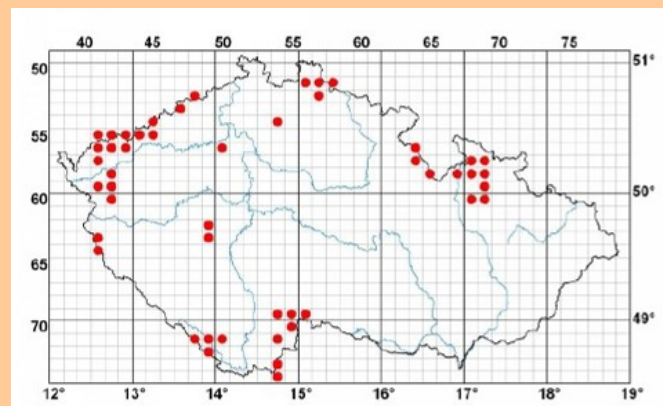
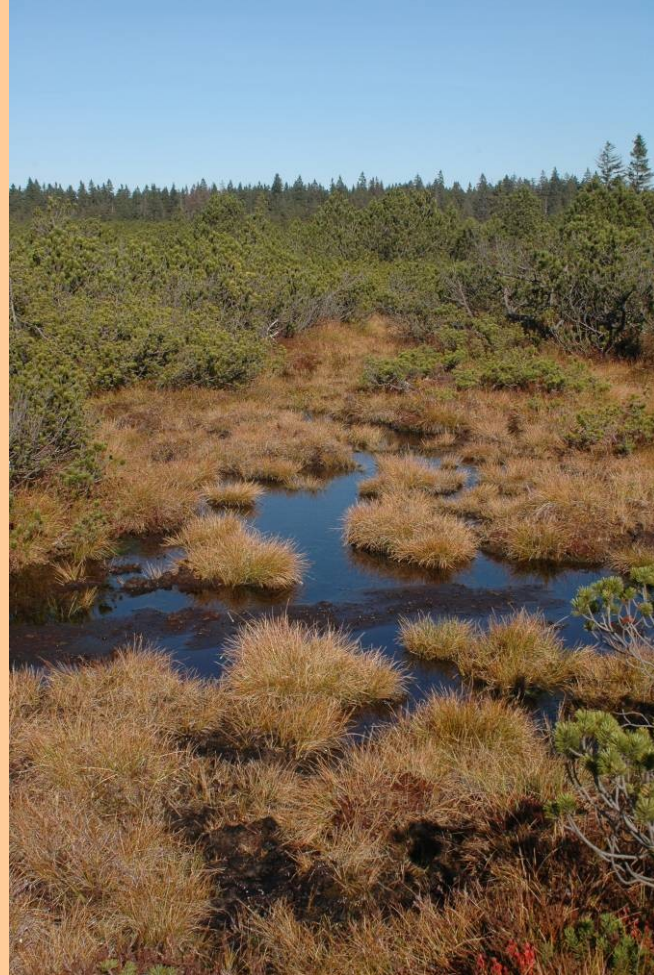
Eubranchipus grubii

© Filip Trnka

Rašeliniště

- podle množství živin a přísunu vody (slatiniště, přechodová rašeliniště, vrchoviště)
- velmi specifické podmínky: dešťová voda (destilka), nízké pH, málo živin, vyšší polohy
- často na tektonických zlomech
- rašeliníky, specifická flóra
- pro život vodních bezobratlých zásadní přítomnost vrchovištních tůní

Rašeliniště - vrchoviště

- bezobratlí na rašeliništích – generalisti nebo specialisté (brouci, ploštice, vážky, pakomáři)
- velikost a počet vrchovištních tůní
- návaznost na potoky odvodňující vrchoviště
- u nás ostrůvky, v severní Evropě rozsáhlá

Crenitis punctatostriata

Cymatia bonsdorffii

Ilybius aenescens

Somatochlora alpestris

Rašeliniště

- odběrové metody klasické – sítě, cedníky...
- problematický terén

Další směry současného výzkumu stojatých vod

- vývoj indexů, zachycujících skrze diverzitu vybraných taxonů kvalitu biotopů (Z Evropa) – např. PSYM
- invazní bezobratlí (hlavně řeky; ve stojatých např. slávičky)
- implementace WFD (u nás nádrže – plankton, bentos, exuvie pakomárů)

Dreissena polymorpha

Výzkumy na ÚBZ

- rybniční litorál (vliv rybničního hospodaření a ekologických faktorů na společenstvo vodních bezobratlých)
 - vliv karasa stříbřitého na rybniční biotu (téma BP)
- pijavice a jejich společenstva ve stojatých i tekoucích vodách + pijavka lékařská
- vrchoviště (vrchovištní tůně a toky, vliv ekologických faktorů na společenstvo vodních bezobratlých)
- vodní bezobratlí jako potrava pro vodní ptáky
- zásadní je specializace na nějakou taxonomickou skupinu
- Srovnávací sbírka vodních bezobratlých
<http://www.sci.muni.cz/zoolecol/hydrobio/sbirka/>